

Такризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Назризода Ҷамила Маҳмуд таҳти унвони «Асосҳои илмӣ-методи тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар раванди дарсҳои забони русӣ» (дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии таҳсилашон бо забони тоҷикӣ) барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 5.3. Педагогика (5.3.5.8. Назария ва методикаи таълими забон ва адабиёти рус дар мактабҳои забони таҳсилоташон ғайрирусӣ)

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ, мундариҷа ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ (5.3.5.8. Назария ва методикаи таълими забон ва адабиёти рус дар мактабҳои забони таҳсилоташон ғайрирусӣ) мувофиқат мекунад.

Мубрами мавзӯи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба яке аз масъалаҳои муҳиму рӯзмара, ки бевосита ҳар як шахси солимфикри аҳли ҷомеа нисбати он бетаваҷҷуҳ нест, ин ҳам бошад тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11, бахшида шудааст.

Тарбия ва таълим бо ҳам робита ва вобастагии зич доранд. Таълим ҳамчун воситаи муҳими тарбия, аммо тарбия шартӣ зарурии баландшавии сифати таълим мебошад. Вазифаи муҳимтарини мо кормандони соҳаи маориф ҷиҳати татбиқи ин ҳадаф тарбияи шахсияти худшиносу ватандӯст, дорои масъулияти баланди иҷтимоӣ, соҳиби донишу ҷаҳонбинии муосир ва ниҳоят инсонҳое мебошад, ки қобилияти шинохти равандҳои мураккаби ҷаҳони имрӯзаро дошта бошанд.

Яке аз муҳимтарин вазифаҳои таълиму тарбия дуруст муайян кардани қувва, қобилияти аломатҳои истеъдод, майлу хоҳишҳои ҳар як хонанда мебошанд. Дар ниҳоди хонандагон парваридани майлу хоҳиши донишомӯзӣ, афзун намудани шавқу ҳаваси онҳо ба дониш, маҳорат, малака, истеъдод, устувор гардонидани шавқу ҳавасашон ба донишомӯзӣ марбут ба маҳорати омӯзгорист. Кирдору рафтор, ҳулуқат ва одатҳои ҳубро сайқал додану фаро гирифтани ҳиссиёти наҷиби мадад расонидан ба дигарон, дилсӯзӣ ба ҳама атрофиён асоси тарбия ба ҳисоб меравад.

Қуллаи баланди хиради воло ва донишу иродаи инсон тарбия буда, аз насли қаблӣ, яъне падару модари хонандагон ахлоқи ҳамида доштанро талаб менамояд. Инчунин, ҳубу дуруст инкишоф ёфтани хонанда аз саломатии падару модар вобаста мебошад. Падару модар бояд тарзи ҳаёти солимро донанд ва ба он риоя намоянд. Истеъдоди хонанда, ки натиҷаи фикрронист, ба интизому одоби солҳои тифлӣ алоқаи ногусастанӣ дорад. Аз рӯзи аввали ба дунё омадани фарзанд падару модар бояд ба тарбияи ахлоқии ӯ диққати ҷиддӣ диҳанд. Аз ёд кардани шеърҳо, тезгӯяку зарбулмасал ва мақолҳои халқии тарбиявидошта, чистонгӯиву чистонёбӣ, хондани ҳикояву афсонаҳои халқии ҷолиби диққатбуда айни муддао мебошад. Чунин муҳити солими тарбияро

муассисаҳои таълимии миёнаи умумӣ махсусан, дарсҳои забони русӣ муҳайё карда метавонанд. Ва барои аз худ кардани забони русӣ чихати баланд бардоштани тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 тамоми тадбирҳо роҳандозӣ карда шаванд.

Мусаллам аст, ки инсон аз хурдсолӣ бо забони модарии худ фикр карда, андешаашро баён мекунад ва бо ёрии он оламо аз худ мекунад. Аммо донишҷӯи забонҳои хориҷӣ аз ҷумла, русӣ хонандагонро бо фарҳанг, тарзи зиндагӣ ва рӯзгордории халқҳои дигар ошно месозад. Ҳар қадаре, ки захираҳои луғавии хонандагон ғанин бошад, ҳамон қадар тарзи муошират ва услуби истифода бурдани он қобили қабул мегардад. Дар ин росто, қобилияти суҳанронӣ, навиштан, гӯш кардан, хондан ва фаҳмидани асарҳои бадеӣ осон гардида, рушди зеҳн, тафаккур ва тарзи фикрронӣ сурат мегирад.

Азҳуд намудани захираҳои луғавии забон бо тамоми гуногунии он ва кашфи сарватҳои осори адабӣ ба ташаккули малакаи хониш ва фаҳмиши хонандагон мусоидат карда, тарзи маҳорати муоширати онҳоро сайқал мебахшад. Бидуни ин малақаҳо фаҳмидан ва мулоҳиза кардан дар бораи он чизе, ки хонандагон мутолиа кардаанд, бе қобилияти бо калима баён кардани фикр ва ворид шудан ба муколама бо шахсони дигар, ки дар ин замина, тафаккур ва зеҳн ташаккул меёбад, вучуд надорад.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқотро муаллиф бо чунин далелҳо собит мекунад, ки дар раванди дарсҳои забони русӣ шароитҳо ва методҳои педагогии баланд бардоштани сатҳи тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 ошкор карда шуданд.

Инчунин, диссертант самарабахшии таълим, моҳият ва судмандии дарсҳои забони русиро дар тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 илмӣ муайян кардааст. Ӯ ба таври илмӣ собит кардааст, ки натиҷаҳои аз раванди таҳқиқот ба даст омада фаҳмишҳои назариявиро дар самти тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар дарсҳои забони русӣ васеъ менамоянд.

Илова ба ин, муаллиф ба таври илмӣ муайян карда шуд, ки истифодабарии асарҳои нависандагон ва шеърҳои шоирони сатҳи ҷаҳонӣ дар раванди дарсҳои забони русӣ ба ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 мусоидат мекунад.

Назризода Ч.М. ибраз медорад, ки амсилаи педагогӣ барои дарсҳои забони русӣ чихати амиқтар ошкор кардани самарҳои корҳо дар самти ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 мусоидат мекунад.

Корҳои озмоишӣ-таҳлилие, ки диссертант дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ гузаронидааст, собит намуданд, ки динамикаи тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар дарсҳои забони русӣ илман исбот карда шуданд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқотро диссертант дар он мебинад, ки маводҳои бо роҳи таҳқиқот ва натиҷаи корҳои озмоишӣ ба дастамада метавонанд ҳамчун манбаи ҳақиқӣ дар таҳқиқи минбаъдаи тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар дарсҳои забони русӣ хизмат намоянд.

Аз ҷониби муаллиф ҷанбаҳои тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар дарсҳои забони русӣ ба таври назариявӣ ошкор карда шуданд.

Инчунин, Назризода Ҷ.М. иқтидор ва сатҳи маърифатии хонандагони синфҳои 9-11 дар раванди дарсҳои забони русӣ ва дараҷаи тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ онҳоро муайян ва асоснок кардааст. Андешаҳое, ки дар диссертатсия оид ба мазмуни раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар дарси забони русӣ баён шудаанд бо асосноккунии равишҳои татбиқи онҳо бо назардошти хусусиятҳои синну соли хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бунёд ёфтаанд.

Бозгӯӣ мешавад, ки мазмуни раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар дарсҳои забони русӣ ба муайян кардани ҳадафҳои таълимӣ асос ёфта, фаъолияти муштараки омӯзгорону хонандагонро, ки ба ташаккули арзишҳои ахлоқӣ, хоҳиши такмил додани худ, дар асоси ғояҳои дарк шуда ва густариши муносибатҳои ахлоқии байни шахсон оварда мерасонад, нигаронида шудааст.

Аҳамияти амалии таҳқиқотро диссертант чунин ибраз меорад: маводҳо ва натиҷаҳои аз рафти корҳои таҳқиқотӣ ба дастамада барои боз ҳам тақвият бахшидани мундариҷаи кори муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар самти тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар дарсҳои забони русӣ метавонанд мавриди истифода қарор дода шаванд. Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки аз роҳҳо ва усулҳои муассири тарбиявӣ, ки онҳо дар раванди корҳои озмоишӣ ошкор гардидаанд, метавонанд омӯзгорон ҷиҳати самаранок ташкил кардани чараҳои дарсҳои забони русӣ истифода баранд. Роҳҳо ва шаклҳои муассири тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар дарсҳои забони русиро дар таҷрибаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ метавон ворид кард. Шароитҳои педагогӣ ва методҳои таъсиррасони тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 ҳангоми дарсҳои забони русӣ қорқард гардида, аз натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд педагогҳо, психологҳо, фарҳангчиён ва шахсоне, ки ба тарбияи насли наврас машғул мебошанд ва дар баланд бардоштани ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии онҳо сарм доранд, истифода намоянд. Ҳамзамон, натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд сарчашмаи бо эътимод ҷиҳати такмилёбии савияи касбии омӯзгорони фанни забони русӣ ва он муҳаққиқоне, ки ба корҳои илмӣ машғул мебошанд, гарданд.

Муҳаққиқ Назризода Ҷамила Маҳмуд **дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро** бо ташкил ва гузаронидани дарсҳои забони русӣ ва ҷорабиниҳои гуногуни таълимию тарбиявӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян кардааст. Дурустии диссертатсияро натиҷаҳои аз

раванди корҳои озмоишӣ ба воситаи саволнома, мушохида, суҳбат, мусоҳиба ва санад ба дастамада собит намудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшудаи Назризода Ҷамила Маҳмуд фарогири тамоми паҳлӯҳои кори диссертатсионӣ буда, мухтавои онҳоро чунин тавзеҳ додан мумкин аст:

1. Таҳқиқот ошкор намуд, ки миқдори зиёди маълумот дар бораи ҷаҳон, арзишҳои моддию маънавӣ, меёру қоидаҳои рафтор дар ҷомеа аз ҷониби омӯзгорон дар муассисаҳои таълимӣ ба хонандагон омӯзонида мешаванд. Муассисаи таълимию тарбиявӣ даргоҳ ва маконе ба шумор меравад, ки хонандагон дар он бо ҳамдигар таъсирҳои гуногун расонида, муошират ва мубодилаи афкор меkunанд, дӯстии рафоқат барпо карда, изҳори эҳтироми худро нисбати ҳамдигар нишон медиҳанд.

2. Муайян карда шуд, ки тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 рукни баҳснопазир ва муҳимтарини ҳар ҷомеа мебошад. Маҳз, бо ҳамин матлаб дарсҳои забони русӣ, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ роҳандозӣ карда мешаванд, дар ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқӣ, дарки воқеият, фаҳмишҳои ҳаётӣ ва ҷанбаҳои ҷаҳонбинии хонандагони синфҳои 9-11 нақши муассири тарбиявӣ доранд.

3. Таҳқиқот амиқ намуданд, ки дар раванди дарсҳои забони русӣ методҳои муосири таълимӣ ва бозӣҳои дидактикӣ ҷиҳати тақвият бахшидан ба ҷанбаҳои тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 мусоидат менамоянд. Методҳои муосири таълимӣ ва сохтори бозӣҳои дидактикӣ, ки дар раванди дарсҳои забони русӣ мавриди истифода қарор дода мешаванд, ҳамчун фаъолият бо гузоштани мақсад, банақшагирии он, татбиқи ҳадаф ва таҳлили натиҷаҳо дар бар мегиранд.

4. Натиҷаҳои таҳқиқот ошкор сохтанд, ки шиносӣ бо осори гаронбаҳои фолклорӣ ва адабию маърифатии муосиру классикии халқиятҳои гуногун, ки ин равандро дарсҳои забони русӣ ба таври самаранок таъмин меkunанд ва дар онҳо муҳокима, таҳлил ва тафсири асарҳо сурат мегиранд, ба хонандагон имкони худмуайянкунии эстетикӣ ва ахлоқиро фароҳам меоранд. Инчунин, хонандагони синфҳои 9-11-ро ба олами ғояҳо ва мафҳумҳои муҳталифе, ки башарият дар тули асрҳо таҳия ва тараннум кардааст, шинос мекунад. Чунин тартиби кор ба ташаккули мавқеи шаҳрвандии хонандагон, хувияти миллӣ, фарҳангӣ, қобилияти бошуурина баҳо додан ба рафторҳо, ки дар шароити равандҳои ҷаҳонишавӣ онҳо бартарият доранд, мусоидат меkunанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Тавре аз диссертатсия бармеояд, аз натиҷаҳои асосии таҳқиқот 11 мақолаҳои илмӣ ба табъ расидааст, ки 7 - тои он дар маҷалаҳои сатҳи тақризшавандаи Комиссияи олии атестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯй чоп омадаанд.

Сохтори диссертатсия. Тавре диссертант ишора мекунад, диссертатсия аз мукаддима, 3 боб, 6 фасл, хулосаи боби якум, дуюм, сеюм, хулосаи умумӣ, сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда иборат мебошад.

Назризода Чамила Маҳмуд дар мукаддимаи кори диссертатсионӣ муҳимият ва моҳияти мавзӯи таҳқиқот ва сатҳи омӯзиши он, асосҳои назариявӣю методологӣ, аҳамияти назариявӣю амалӣ, навгониҳои илмӣ асоснок карда шуда, фарзия, мақсаду вазифаҳо ва объекту предмети таҳқиқот муайян кардааст. Инчунин, марҳилаҳои тадқиқот мавриди барарсӣ қарор гирифта, муҳтавои онҳо ошкор гардида, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда тартиб дода шудаанд. Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои пажӯҳиш дар муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ҳаҷми таҳқиқоти анҷомдодашударо собит менамояд.

Дар боби аввали диссертатсия *«Проблемаҳои назарии тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар дарсҳои забони русӣ»* ном гирифта аз ду зербоб ва хулосаҳои ниҳой иборат мебошад.

Дар ин боби диссертатсия муаллиф ишора ба он мекунад, ки тарбия яке аз ҷузъҳои асосии раванди таълим ба шумор меравад. Таълиму тарбия дар раванди тадрис ҳамдигарро пурра намуда, ба як ҳадаф: инкишофи ҳамаҷонибаи шахсияти хонанда нигаронида шудааст.

Ҳар як дарс иқтидори тарбиявии худро доро буда, мавзӯҳои фанҳои мухталиф якдигарро пурра намуда, дар ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқӣ ва тафаккури созандаю эҷодии хонандагони синфҳои 9-11 нақши муассир доранд. Агар, ба таври дигар гуфтаҳои болоро шарҳ диҳем низоми мақсадҳо дар шароити таълимии мактабҳои миёнаи умумӣ характери иерархӣ доранд. Барои амалӣ намудани ҳадафҳои таълими мактабӣ робитаи байни ҳадафҳоро дар сатҳҳои гуногун шарҳ додан лозим аст.

Ба роҳмонии қорҳои тарбиявӣ дар раванди машғулиятҳо натиҷаи назаррас дода, шароит фароҳам меорад, то ташаккули бисёр хислатҳои шахсияти хонандагон амалӣ шаванд.

Бояд қайд кард, ки дарсҳои забони русӣ дар ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқӣ, дарки воқеият, фаҳмишҳои ҳаёти ва ҷанбаҳои ҷаҳонбинии хонандагони синфҳои 9-11 ҳам нақши муассири тарбиявӣ доранд.

Маҳз, дар раванди дарсҳои забони русӣ ангеzaҳои муҳими хонандагони синфҳои болоӣ, стратегияҳои ҳаёти ва нақшаҳои минбаъда таҳия карда мешавад. Ташкили мақсадноки дарсҳои забони русӣ хонандагонро фаъол намуда, барои ноил гардидан ба муваффақиятҳо замина гузошта, баҳри пешгирӣ кардан аз ноқомӣҳо шароит фароҳам меорад.

Тавре аз мушоҳидаҳои педагогӣ ва пажӯҳишҳо дар ин самт ошкор мегардад, дар раванди дарсҳои забони русӣ на танҳо таҳлили асарҳои нависандагон бо назардошти тамоми хусусиятҳои бадеӣ, балки

мушаххассозии ин чараён ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11-ро суръат мебахшад.

Албатта, шинос кардани хонандагони синфҳои 9-11 бо асарҳои нависандагони барҷаста, шеърҳои пандномаҳои онҳо дар раванди дарсҳои забони русӣ муҳим шуморида мешавад, вале заруртар аз ҳама он аст, ки ба умқи муҳтавои асарҳо сарфаҳм равад. Ва омӯзгорро мебояд дар кушодану фаҳмонидани шеъри шоирон ва маъноҳои асар ба хонандагон кумакҳои ҳамаҷониба намояд. Зеро, бе тарки маъноӣ шеърҳои асар равадони ташкили дарсҳои забони русӣ маъно пайдо накарда, сатҳ ва ҷанбаҳои тарбияии машғулиятҳо костаю нокомил мегарданд.

Дар амалӣ гардонидани ҳар гуна фаъолият талабот ба он нақши назаррас дорад. Дар ин равад бедор кардани шавқу завқ хонандагон низ ҷойгоҳи махсуси худро дорад. Ҷалбсозии хонандагон ба дарс ва дар ин замина бедор кардани майлу хоҳишҳои онҳо аз тарзи ташкил кардани машғулиятҳо ва аз маҳорати эҷодии ҳар як омӯзгор вобастагии калон дорад.

Ташкил кардани бозӣ аз ҷониби омӯзгор дар раванди дарсҳои забони русӣ баҳри ҳарчи бештар ҷалб кардан ва фаъол сохтани хонандагони синфҳои 9-11 заминаи мусоид фароҳам меорад. Бозӣ як шакли фароғатӣ, фаъолсозии фаъолияти маърифатӣ ва рафъсозии ҳастагии равонӣ барои хонандагон ба шумор меравад.

Бояд зикр кард, ки бозӣ дар раванди дарсҳои забони русӣ ба таври шартӣ ташкил карда мешавад. Аз ин рӯ, ҳар як унсуре, ки мо дар боло ишора кардем онҳо метавонанд, дар алоҳидагӣ гузаронида шаванд. Танҳо манзури мо аз дарҷ кардани унсурҳои шартии бозӣ қисман ташкил кардани онҳо дар дарсҳои забони русӣ мебошад.

Боби дуюми диссертатсия «Моҳияти методҳои тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар раванди таълими фанни забони русӣ» ном. гирифта, аз ду зербоб ва ҳулосаҳои ниҳой иборат мебошад.

Муаллиф дар ин боб қайд мекунад, ки забони русӣ дар Стандарти таълимӣ ҳамчун фанне, ки ба ташаккули шахсияти аз ҷиҳати маънавӣ ва ахлоқӣ нигаронида шудаанд, дарҷ гардидааст.

Мақсадҳои омӯзиши ин фан дар раванди таълим дар сегонаи ҳадафҳо: таълим, рушд ва тарбия мураттаб шудаанд, ки дар байни онҳо мақсадҳои тарбиявӣ бартарӣ доранд.

Фанни забони русӣ як қатор хусусиятҳои хос доранд, ки онҳоро аз якдигар тафовут медиҳанд. Забони русӣ ба дигар фанҳои мактабӣ алоқаи зич дошта, дар чараёни дарсҳо онҳо якдигарро пурра мекунанд. Махсусан, забони русӣ ба забони тоҷикӣ бештар наздикӣ дошта, барои боз ҳам таъсирнок сурат гирифтани машғулиятҳо шароити муассир муҳайё месозад.

Забони русӣ дар байни дигар фанҳои мактабӣ хусусиятҳои хоси худро дорад. Ба мисли:

- дар раванди дарсҳои забони русӣ диққати асосӣ ба объекти омӯзиш нигаронида мешавад. Агар мазмуни таълими аксари фанҳои мактабӣ асосҳои илми омӯхташавандаро дар бар гирад, пас объекти марказии омӯзиши забони русӣ на танҳо натиҷаи аз ҷиҳати илмӣ мураттабгардидаи фаъолияти маърифатии инсоният дар шакли асосҳои илмӣ, балки дарк ва аз худ кардани маҳсули фаъолияти эҷодии нависандаи асари бадеӣ, натиҷаи шинохти эҷодии нависанда ва инъикоси ҳаҷми ботинии ӯ дар шакли матни бадеӣ мебошад;

- омӯзиши асари бадеӣ ҳангоми дарсҳои забони русиро (ҳамчун осори нодири фарҳангӣ) метавон ба фарқ аз дигар фанҳои мактабӣ аз чанд ҷиҳат: илмӣ, эстетикӣ, ҳаётӣ, коммуникативӣ ва ғайра донист.

Агар суҳанҳои гуфташудаи болоро таҳлил намоем зери вожаи илмӣ он усулҳои илмӣ омӯзишӣ: таҳлил, таҳқиқ, муқоиса, умумият ва ғайра, ки дар он матни бадеӣ ҳамчун объекти тадқиқоти илмӣ баромад мекунад, доништа мешавад. Яъне, барои забони русӣ матни адабӣ объекти асосии он ба шумор меравад, ки дар натиҷа ҷанбаҳои тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагон ташаққул меёбанд.

Эстетикӣ. Омӯзиши асарҳои бадеие, ки дар раванди машғулиятҳои забони русӣ ҷараён мегиранд, ҷанбаҳои эстетикӣ доранд. Ва матни бадеиятро санъати суҳан баррасӣ ва таҷассум мекунад. Шакли бадеии асар, ки дар навъҳои гуногуни санъат бо инъикоси образҳои воқеият асос ёфтаанд ва онҳо аз призмаи шуури шахсияти эҷодии муаллиф манша мегиранд, инъикос мегардад. Барои дарки эстетикӣ забони русӣ инкишофи эҳсосот ва ангезаҳои зарурӣ лозиманд.

Ҳаётӣ. Ин тарзи омӯзиш ба фаҳмиши семантикии мундариҷаи асари бадеӣ асос ёфтааст, ки андешаи нависандаро дар бораи олам ва инсон инъикос мекунад. Маҳз, ҳамин раванд ба омӯзиш ва дарки матн барои ҳар як хонанда ҷолибтар ва муҳим аст, ки ба эҳсосот ва шуури хонанда таъсир мерасонад. Он ҷанбаи муҳимтарини таълими забони русиро ифода карда, шахсияти хонандагонро аз ҳар ҷиҳат тарбия мекунад.

Коммуникативӣ. Имкони ин тарзи таълим аз он иборат аст, ки матни асари бадеиро аз ҷиҳати характери диалогӣ баррасӣ мекунад. Яъне, асарро дар робита бо муаллиф, давраи замон, мазмуни таърихӣ адабӣ мавриди омӯзиш қарор медиҳад.

Бо ҳамин даделҳо метавон гуфт, ки омӯзиши асарҳои бадеӣ дар раванди дарсҳои забони русӣ барои хонандагон синфҳои 9-11 аз ҷаҳор нуқтаи дар боло зикршуда ҷараёни таълимро ба соҳаҳои гуногуни донишҳои илмӣ аз ҷумла, адабиётшиносӣ, забоншиносӣ, этика, эстетика, психология, фалсафа, фарҳангшиносӣ ва ғайра наздик мекунад.

Ба маънои дигар, забони русӣ бо дигар фанҳои таълимии мактабӣ пайванди ногузастанӣ дошта, дар иртибот бо навъҳои гуногуни санъат, ки ба образнокӣ, таҷассуми бадеии тафаккури эҷодии муаллиф ва илова бар ин, мавҷудияти принсипи ҷустуҷӯи умумибашарии ҳақиқат инъикос

ёфтааст, метавонад барои таъсиррасонии маънавӣ, ахлоқӣ ва ҷаҳонфаҳмии хонандагони синфҳои 9-11 имкониятҳои бузургро фароҳам орад.

Боби сеюми диссертатсия «Гузaronидани корҳои озмоишӣ барои муайяну мушаххас сохтани тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар дарсҳои забони русӣ» ном дошта, аз ду зербоб иборат мебошад.

Дар ин боб муаллиф зикр менамояд, ки фанни забони русӣ дар раванди таълим мавқеи махсусро ишғол мекунад. Агар, дигар фанҳои мактабӣ ғайр аз мусиқӣ ва санъати тасвирӣ, меъёрӣ, расмӣ ва микдорӣ ба шумор раванд, пас дарсҳои забони русӣ бошанд, маҳорату малакаҳои эҷодию эстетикӣ хонандагони синфҳои 9-11-ро ташаккул медиҳанд.

Бештари дарсҳои забони русӣ, ки бо таҳлили асарҳо ва шеърҳои шоирону нависандагон сурат мегиранд, масъалаҳои баррасишавандаи онҳо мубрам ва актуалӣ арзёбӣ мегарданд. Дуруст аст, ки баъзан масъалаҳои таҳлилии дарсҳои забони русӣ ба замони имрӯза, то андозае мувофиқати иҷтимоӣ намеkunанд, вале мазмуну мундариҷа ва ҷанбаҳои тарбиявӣ онҳо моҳияти худро гум накардаанд.

Асарҳои бадеӣ ба хонандагон имкон медиҳанд, ки дар баробари мутолиа барои худ ғизои маънавию маърифатӣ гиранд. Илова бар ин, қаҳрамонҳои асарҳо барои бархе хонандагони синфҳои 9-11 дарси ибратро низ меомӯзонанд.

Водор кардани хонандагон ба мутолиа намудани асарҳои нависандагони ҷаҳонӣ ва дар ин замина, фаҳмишу дарки маъною муҳтавои онҳо вазифае мебошанд, ки дар шароити кунунӣ иҷрошашон саривақтӣ ва мубрам арзёбӣ мегарданд. Қобилияти барқарор кардани муколама бо қаҳрамонони асарҳо ва маҳорати муошират кардан бо онҳо яке аз масъалаҳои асосии замон ба шумор мераванд.

Дар ин қисмати диссертатсия Ҷ.М. Назризода газаронидани корҳои озмоиширо дар асоси амсилаи педагогӣ ва натиҷагирӣ аз онҳоро ба таври шоиста дарҷ кардааст. Ва вазифаҳои асосии амсилаи педагогӣ таҳиягардидаро чунин шарҳ додааст:

1. Муайян кардани мушкilot ва ихтилофоте, ки дар раванди бароҳмонии тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар раванди дарсҳои забони русӣ ба миён меоянд.

2. Ҳаллу фасли босифати маҷмуи проблемаҳое, ки дар ҷараёни ташаккули сифатҳои маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар раванди дарсҳои забони русӣ пайдо мешаванд.

3. Собит кардан ва нишон додани ҷиҳатҳои бартаридоштаи амсилаи педагогӣ таҳиягардида, ки ҷанбаҳои муҳими шахсии хонандагони синфҳои 9-11-ро дар раванди дарсҳои забони русӣ ошкор месозанд.

Инчунин, дар ин боби диссертатсия муаллиф мафҳумҳои асосии дарсҳои забони русиро таҳлил карда чунин қайд мекунад, ки мафҳумҳои асосии дарси забони русӣ ин маънавият, маърифат, ахлоқ, маъноӣ зиндагӣ, ишқ ва вичдон мебошанд. Ва ин мафҳумҳо дар низомии арзишҳои инсонӣ мавқеи намоёнро ишғол мекунанд. Дар баъзан мавридҳо ва лаҳзаҳои дарсӣ аз эҳтимол дур нест, ки дар байни хонандагони синфҳои 9-11 нигоҳҳои ихтилофотомез нисбати қаҳрамонҳои асари бадеӣ ё ақидаи шоир нисбати арзишҳо пайдо гардад.

Бартарияти дарси забони русӣ нисбат ба дигар фанҳои таълимӣ низ дар он дида мешавад, ки дар раванди машғулиятҳо доир ба масъалаҳои мубрами рӯзмарра сухбату мувоҳизаҳо ба роҳ монда мешавад. Инчунин, сарнавишти қаҳрамонони асарҳои нависандагон мавриди муҳокима қарор мегиранд ва он масъалаҳо, ки дар фаъолияти хондашудагон ба вуқӯ мепаїванданд дар асоси муқоиса бо онҳо (қаҳрамонҳои асарҳо) таҳлил карда мешаванд.

Дигар қисмати амсила ин ташкили мақсадноки шароитҳои педагогӣ ҷиҳати тарбияи маънавий-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар дарсҳои забони русӣ мебошад.

Назорати педагогӣ яке аз омилҳои бунёдии таълиму тарбия мебошад, ки сохтор ва фаъолияти тамоми раванди таълим аз он вобастагӣ дорад. Тавассути баҳодиҳии сатҳи дониш ва тасҳеҳи он назорат қобилиятҳои хонандагонро барои дарёфти дониш, рушди минбаъда ва ҳавасманд кардани онҳо ба идомаи таҳсил баланд мебардорад.

Тавре ишора кардем, дар ин қисмати диссертатсия қорҳои озмоишӣ ва натиҷагирӣ аз онҳо ба таври шоиста нишон дода шудааст. Аз раванди қорҳои озмоишӣ ошқор гардид, ки натиҷаҳои таҳқиқот фарзияҳои диссертатсияро собит намуданд. Ва бори дигар ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки тарбияи маънавий-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 аз зарурати бетаъхири таҳияи барномаи бисёрҷанбаи педагогӣ вобаста мебошад. Раванди дарсҳои забони русӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд дар асоси принципҳои педагогӣ ва таҷрибаҳои пешқадами анъанавӣ, методологӣ ва назариявӣ, ки онҳо дар якҷоягӣ бутуни низомии ин равандро муайян мекунанд, ба роҳ монда шаванд.

Эродҳо ба таҳқиқоти диссертатсионӣ. Дар баробари тарафҳои мусбати қор, диссертатсия дорои баъзан норасоӣҳо ва иштибоҳҳои мебошад, ки ҷиҳати такмилсозӣ ва беҳтарсозии он муҳим арзёбӣ мегарданд:

1. Ба мақсад мувофиқ мебуд, агар натиҷаҳои аз раванди қорҳои озмоишӣ ба даст овардашуда бо дигар олимони ва муҳаққиқони тоҷик муқоиса карда мешуд.
2. Аз баъзе адабиёте, ки дар рӯйхат вучуд доранд, дар дохили қор иқтибос оварда нашудааст.
3. Дар автореферати диссертатсия бо забони русӣ хатоҳои имлоӣ ва техникаӣ дида мешаванд.

Бояд қайд кард, ки эродҳои дар боло зикр гардида табиати ислоҳшавандагӣ дошта, бе ягон вачҳ арзиши илмӣ диссертатсиро паст намегардонанд.

Хулоса, диссертатсияи Назризода Ҷамила Маҳмуд таҳқиқоти муҳим ва саривақтӣ ҷиҳати такмил додани дарсҳои забони русӣ дар самти тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 гардида, натиҷаи таҳлилҳои илмӣ муаллифро метавонанд, педагогҳо дар дилхоҳ муассисаҳо, ки ба тарбияи хонандагон сару кор доранд, мавриди истифода қарор диҳанд.

Автореферати диссертатсия фарогири мухтавои диссертатсия буда, бо забони сода ва фаҳмои илмӣ таълиф гардидааст. Диссертатсия низ ба талаботи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, ҷо ба ҷо гузори бандҳои он тибқи меъёрҳои Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ эҷод гардидааст.

Бо ҳамин минвол метавон ҷамъбаст кард, ки таҳқиқоти диссертатсионии Назризода Ҷамила Маҳмуд дар мавзӯи «Асосҳои илмӣ-методии тарбияи маънавӣ-ахлоқии хонандагони синфҳои 9-11 дар раванди дарсҳои забони русӣ» (дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии таҳсилашон бо забони тоҷикӣ) ба талабот ва меъёрҳои Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 5.3. Педагогика (5.3.5.8. Назария ва методикаи таълими забон ва адабиёти рус дар мактабҳои забони таҳсилоташон ғайрирусӣ) сазовор мебошад.

Муқарриз:

номзади илмҳои педагогӣ,
мудирӣ кафедраи забони русии

ДДМИТ

Г. Т. Наврӯзова

Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, ноҳияи Сино,
кӯчаи Нахимов, ҳуҷраи 64 /14
Телефон: (+992) 900900978
E-mail: navruzova72@mail.ru

“Имзои Г.Т. Наврӯзоваро тасдиқ мекунам”:

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои
маҳсуси Донишгоҳи давлатии молия
ва иқтисоди Тоҷикистон

10. 8. 2026

Мирҷамолов М.А.